

Az örökség terhe. Arany László élete és munkássága, szerk. Szilágyi Márton

Budapest, Ráció Kiadó – Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022, 259 l.

Arany László nevének hallatán sokakban felidéződik Petőfi Sándor neki dedikált verse, amellyel az olvasó már gyerekkorában találkozhatott, és legalább első sorai megragadtak benne: „Laci te, / Hallod-e? / Jer ide, / Jer, ha mondom, / Rontom-bontom”. Azt lehetne gondolni, hogy akinek ilyen egyértelmű a belépője az irodalomba, annak a műlistája, a recepciója és az emlékezete is ehhez hasonló. Amikor azonban ugyanez az olvasó fellapozza *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* 3. kötetét (1849–1905) meglepetéssel szembesülhet azzal, hogy előfeltevésében csalódnia kell. Ezt az ellentmondást járják körül a születés 175. évfordulójára 2019. december elején rendezett konferencia előadásai, illetve a belőlük készült tanulmányok gyűjtőköteté.

Az életmű áttekintését öt nagyobb témakör segíti, egyre táguló körökben, kitekin-téssel a szépirodalomra, az apai hagyaték őrzésére, a meseközlések formai és tartalmi kérdéseire, a közéleti szereplésre, valamint a kapcsolatrendszerre. Az életút pedig ezek függvényeként jelenik meg, hangsúlyozottan az utolsó szempont szerinti tanulmányokban. A kötet végén közölt fényképek fontos pontokon egészítik ki az egyes írásokat, ezekből – ha vannak érdemlegesek –, még több is elfért volna: ahogyan például a Földhitelintézet hivatalnoki és vezetői munkájáról vagy a Kisfaludy-társaságban viselt tagságával járó feladatokról és kötelességekről is, amelyek ugyancsak ismeretlenek, egyben adalékként szolgálhatnak ahhoz, hogyan illeszkedhet be egy alapvetően szabad, alkotó személyiség a működési szabályok és kötöttségek, valamint a hivatali hierarchia világába.

A tanulmánygyűjteményt Imre László írása vezeti be, amely elhelyezi Arany Lászlót a XX. és XXI. század világában, mintegy aktualizálja őt. A szerző a folyamatosság és múltszakadás kettősségében mutat rá a költői és értekezői életmű azon pontjaira, amelyek bár az 1989 előtti uralkodó hazai világgép egyes vonásainak kritikáját adták, mégsem kaphattak kellő hangsúlyt, pontosabban csak a „tisztos konzervatizmus” mindent elfedő címkéjét viselhették. Találó a megyei hatalom kétarcúságának a megnevezése, egyfelől önvédelem, másfelől elnyomás, ugyanakkor túlaktualizált a magyarság (és a keresztény Európa) kárára diadalmaskodni akaró igények és törekvések meglátása az életműben – a mai társadalmi-gazdasági körülmények ugyanis jelentősen eltérnek a XIX. század végétől, és a kérdés megfogalmazása, valamint a válasz is kicsit bonyolultabb ennél.

Eisemann György *A délibábok hőse* című verses regényt vizsgálja a két beszélő: a főszereplő, illetve a narrátor, a kulturális tényezők és a szépirodalom nyelve felől. Éles válaszfal nincs köztük, de világosan elkülöníthetők a jellemzőik. A felvetett szempontot érvényesítő, értelmező elemzés kitér a két beszédmód jellegzetességeire, és a történet előrehaladásával párhuzamosan tárgyalja többek között a vendégszövegek és az ábrázolás kérdéseit. A verses regény által ábrázolt valóság magában foglalja a kiegyezés utáni magyar világ városi és falusi életének kettősségét, ami 1872-ben, a verses regény megjelenésének idején még új jelenség volt, és csak hatvan év múlva, az 1930-as években kapta urbánus-népies elnevezését, így futotta be mind kulturális, mind nyelvi megjelenésben a jelenig terjedő karrierjét. A tematikus folyamatosság mellett maga a műfaj is feléledt a közelmúltban (Térey János), kérdés, hogy e jelenség lezárás-e, avagy újramegzés.

Más szempontból érdeklí Hites Sándort ugyanez a verses regény, valamint *A hunok harca* című hosszabb költemény. Tanulmánya tematikailag szerteágazó, és olyan szóbeli és képi forrásokat von be vizsgálódásába, amelyek nem megszokottak sem a klaszszikus, sem a posztmodern irodalomtudományban. E témakör megjelenése azonban jótékony hatású, mivel azokra a körülményekre irányítja a figyelmet, amelyek vizsgálata új szempontokkal gazdagíthatja a megértést-értelmezést – például a hadi virtus versus gazdasági észszerűség kérdése, magyarság és modernitás irodalmi ábrázolása. Ez egyébként hosszabb tárgyalásra is alkalmas lenne, éppen a XIX. század végi, „elfeledett” – Ambrus (1861), Justh (1863), Petelei (1852), Reviczky (1855) stb. – írók-költők műveinek bevonásával.

Arany László irodalmi ambícióit segítette is, másfelől azonban nehezé tette apja munkássága. Ezt a kérdéskört járja körül Szilágyi Márton és Vaderna Gábor egy-egy tanulmánya. A fiú harmincnyolc éves volt, amikor apja meghalt – mindketten márciusban születtek –, a kézirat és a tárgyi hagyaték ekkor véglegesült, és a gyermek lett első teljes feltárója és tulajdonosa. Ennek megismertetése lett az egyik célja, következménye pedig egyes hagyatékrészek közintézménybe juttatása és az apai életmű összkiadásának a megszervezése. De volt egy távolabbi, alkotói kapcsolat, hatás-visszahatás közöttük, ezt tárja fel Szilágyi Márton írása, számbavéve Bolond Istók és Hübelé Balázs nevének forrásait, a befejezetlenség és a befejezettség kérdését, apa és fiú generációs irodalomeszményét, illetve nemzedéki életérzését, valamint azt, hogy az apa mit gondolt fiáról, illetve a fiú hogyan olvasta apja műveit. Elgondolkodtató a két verses regény összevetéséből a történelem változására és a nemzeti jellem állandóságára vonatkozó következtetés, a szembeszállás képtelensége és a lehetséges veszteségek melankolikus tudomásulvétele.

Vaderna Gábor a hagyaték anyagi részeinek közintézményi elhelyezését és feltárását foglalja össze, a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum középpontba helyezésével. A történet kezdete a temetés, Nagyszalonta város küldöttségének a jelenléte és az elhatározás az emlékmúzeum alapítására. Ebben kezdettől fogva részt vettek a családtagok

is. A tanulmány nyomon követi Arany László ezzel kapcsolatos leveleit, az emlékszoba első helyét a református iskolában, majd a végleges, Csonka toronybeli elhelyezést. És mindezt kontextusba helyezi hazai és külföldi múzeumi, emlékhelyi példákkal.

A következő két tanulmány – Domokos Mariann és Vargha Katalin írásai – a folklorista Arany László műhelyébe vezeti be az olvasót. Az eredetileg 1862-ben megjelent, Arany László (és családja) által véglegesített, majd kiadott népmeseegyűjtemény 2018-as szinoptikus kritikai kiadása során felmerült szövegközlési, illetve szövegalkotási jellemzői ugyanis egyfelől túllépnek a kritikai kiadás határain, másfelől közelebb hozzák Arany László szövegalkotási technikáját. A szinoptikus közlés ugyanis változatosságot hoz és mintát mutat a kevesebb kézirattal rendelkező kora és késő újkori hagyatékok filológusai számára abban a tekintetben, hogyan lehet(ne) a több nyomtatott vagy kéziratot fogalmazvánnyal-tisztázattal rendelkező modern hagyatékok anyagát közölni. S bizonyos szempontból ugyanilyen mintát jelenthet a digitális közléseken gondolkodó kiadóknak is, habár a Magyarországon elterjedt programok párhuzamos szövegközlése eleve a szinoptikus elvre épül. Domokos Mariann szól a maitól eltérő szerzői pozícióról, arról, hogy a népmese mint közösségi alkotás a folklorisztika mai álláspontja szerint szerző nélküli alkotás, ugyanakkor Arany László stilizálás után, szerzői státuszából hajtotta végre a szövegközlést. A tanulmányban szó esik többek között szövegHITELESÉGI kérdésekről, Arany László szövegközlési elveiről és meseszöveg-véglegesítésének néhány formai jellegzetességéről: közlői finomítás és gyűjtői szándék kettősségéről. Vargha Katalin, aki a kritikai kiadás találósainak jegyzetírója, a gyűjtemény végén található 54 találós világát hozza közelebb. Összefoglalja a történeti és műfaji párhuzamokat, Arany László sajtó alá rendezési elveit, amelyek döntően formai és kevésbé tartalmi jellegűek voltak, az általa kihagyott, de a kéziratban olvasható találósok vélhető mellőzési okát, majd a szinoptikus kiadás szövegközlésére hoz példákat.

Sok újdonságot mutat a következő két tanulmány is, amelyek Arany Lászlónak a korabeli „politikai” költészettel, politikai élettel fennállt kapcsolatát foglalják össze. Völgyesi Orsolya írása bevezetőjében az 1860-as években, az első, kudarcos kiegyezési kísérlet idején megjelenő nemzedék államfelfogását említi, illetve ezzel összefüggésben Arany László akadémiai székfoglalóját. A tanulmány értékét növeli a hazafias érzés, a politikai költészet fogalmainak a körüljárása, elválasztása, valamint ezek aktuálpolitikai polarizálódásának bemutatása. Arany László nem volt egyértelműen támogatója a hazafias költészetnek, ebben nyilván a megszólalt nyelv frázisjeltsége és értéktudatbeli különbségek játszottak szerepet.

Az egyik legérdekesebb tanulmány szerzője Cieger András, aki Arany László és a századfordulós magyar politikai élet „kapcsolatáról” írt. Nagyszalonta ugyanis nem csak azzal tisztelte meg, hogy apjának emlékmúzeumot létesített, hanem azzal szándékkal is, hogy 1887-ben lépjen fel a Szabadelvű Párt jelöltjeként a Nagyszalontai Kerület képviselőjeként. A tanulmány módszeresen ismerteti e vállalkozás eseményeit, amelyek közül nem kevés Mikszáth tárcáiból, karcolataiból is visszaköszön, és majd megújul

1920 után. Közülük néhány kiragadott példa: győzelem kevés szavazattal, a választási csalás és visszaélés vádja, a szavazatok újraszámolásának az igénye, a vesztes képviselő revansvágya, a napi sajtó irányultsága. Tanulságos a szavazás kétféle – győztes és vesztes szerinti – interpretálása, valamint pikáns Szalay Gizellának mint kortesnek a fellépése. Hozzájárul Arany László személyiségének a megismeréséhez, hogy képviselősi „karrierje” egy pontján lemondott a mandátumáról.

Arany László jog(alkotó)i és akadémiai munkásságát Domokos Mariann és Balogh Piroska foglalja össze, mindkettőjük írása ugyancsak hézagpótló. Arany László is a magyar középosztály egyik hagyományos pályáját, a jogászt választotta, feltehetően szülei a teljes értékű egzisztencia tekintetében ezt hasznosabbnak tartották, mint az egyházi vagy tanári pályát. Doktoravatása után a Magyar Földhitelintézet alkalmazottja lett, majd letette az ügyvédi vizsgát is. Itt először jogi referens, majd titkár, végül pedig jogi igazgató lett. Egyetemi tanulmányai tehát ebből a szempontból jól kamatoztak. A szerzői jog a korabeli értelmezésben a nyomdai úton sokszorozott művekre vonatkozott – tehát nem a kéziratos művek közlésére, legfeljebb csak azt követően, hogy nyomtatott alakjuk megjelent –, és alapvetően vagy a szerző, esetleg közreműködő vagy a kiadást végrehajtó személy, cég, vállalat szempontjait vette, vehette figyelembe. Domokos Mariann felsorolja a szerzői jog magyar szempontból fontos állomásait, megjelenéseit, a kezdeti kiadói kiváltságokat és az első magyar szerzői jogi törvény előzményeit az 1875. évi akadémiai bizottságig, amelynek Arany László is tagja volt. Részletesen lehet olvasni a bizottság működéséről, valamint Arany László törvényjavaslatáról és annak recepciójáról.

Balogh Piroska tanulmánya két részből áll, egyfelől kronologikus eseménytörténet, másfelől Arany László szereplehetőségeit foglalja össze. Rögzíti a megválasztás szavazatarányait, rendszeres jelenlétét az osztály- és összüléseken. Felsorolja feladatait, amelyek évenként változtak, de egy-egy visszatért közülük: drámabírálat, felügyelőbizottsági tagság, felolvasás. Tagja volt az írói tulajdon tárgyában elrendelt bizottságnak, többször beválasztották az Irodalomtörténeti Bizottság tagjának, apjával képviselte az Akadémiát a Petőfi-szobor avatásán, majd szerepet kapott a Deákmauzólem feliratának megállapításában. Ugyancsak személyiségjellemző adalék, hogy az Akadémiai Nagydíjat, amelyet apja hátrahagyott verseinek kiadásáért kapott, felajánlotta az Akadémia hivatalnokainak.

Az utolsó tanulmány tulajdonképpen szövegközlés, Arany László válogatott levelei, átfogó bevezetővel, Gulyás Judit munkája. A magánlevelezések egyik fő erénye, hogy bennük a levélíró és a címzett kapcsolatán túl az üzenetek és a válaszok világán belül mindkét fél másképp mutatja meg magát, mint a valamilyen célra készült egyéb műfajokban. A levélírás erős bensőségeséget valósíthat meg abban az értelemben, hogy a leglíraibb versél is személyesebb lehet, és a műalkotásokkal szemben azonnal visszacsatolja a válaszokban a recepciót. A személyesség természetesen mindig a levél korának konvenciói szerinti intimitás, de a keletkezés korának más műfajaihoz képest

mindig közvetlenebb. Ez az egyik oka annak, hogy az utódok, a jogörökösök, a szövegközlők nem ritkán szükségesnek érzik, hogy a szerző – valójában mindig a saját kapcsolataik, jelentőségük stb. – érdekében cenzúrázzák a veszélyes címmel vagy tartalommal rendelkező levélszövegeket, amíg megtehetik; sőt sok esetben inkább a szövegközlés iránti tárgyilagosságuk és távolságtartásuk a ritka. A levelek közlési nehézségeihez persze hozzájárulhat a véletlen is, ami a fennmaradt levelek számában mutatkozik meg a legjobban – amint erről Gulyás Judit tanulmányában részletesen beszámol. Írása három részből áll. Az első bemutatja Arany László ma ismert leveleit, a második feleségének, Szalay Gizellának a leveleit, illetve a harmadik rész néhány érdekes Arany László-levél teljes szövegű közléséből áll. Eközben többek között szót ejt a lelőhelyekről, a datálási nehézségekről, amelyek állandó kísérői a levelezéseknek, illetve egy fontos kérdésről, amely legtöbbször a családi, rokoni, illetve szerelmi levelezések kísérője, azaz a nyilvánosságról. Utóbbit a kiadás idejének viszonyai befolyásolják elsősorban, de a levélíró – ha rendelkezik erről –, és főleg az utódok, családtagok, jogörökösök szintén megszabhatják, vélt vagy valódi érdekeikre hivatkozva, ahogy már volt róla szó. Szalay Gizella személyiségével kapcsolatban pedig egy érdekes probléma merül fel. Németh G. Béla ugyanis a maga szókimondásában férj és feleség összhangjában Szalay Gizella leveleire alapozva inkompatibilitást fedez fel, amelyet Arany László elkomorulása egyik okaként nevez meg. Gulyás Judit ezzel kapcsolatban joggal veti fel, hogy az (általában férfi) irodalomtörténészek könnyen ítélik el és megköltők-írók házasságát, felfedezve a résztvevők személyiségi hibáit. Valóban, például Szendrey Júlia vagy Boncza Berta igazságtalan és elfogult vélemények alapján látszott néha negatívabbnak, mint az a valóságban lehetett, illetve a róluk alkotott kép csak a férfi szempontjaiból éles, a nőéből elhomályosult. Mindez igaz, és ehhez még hozzá kell tenni azt is, hogy a magyar irodalomtörténeti gondolkodás a közelmúltban is inkább a tekintélytisztelő, férfiközpontú szemlélet egyoldalúságában szemlélte a hölgyeket – nemkülönben a színésznőket, szerkesztőnőket, újságírókat és a szépirodalom más női művelőit. Ámde éppen az az ovális keretben látható fénykép, amely – igaz, a fényképezőgép kamerája előtt – de mégis egy kacér nézésű hölgyet mutat – nem baj, hogy az! –, és amelynek érdemes összehasonlítani pillantását a szemben lévő kép csupán figyelő, érdeklődő pillantásával – mégis mintha valami alapját adná Németh G. Béla véleményének.

Buda Attila